

Pola Pemikiran Masyarakat Kepulauan Malaysia Berkaitan Kebudayaan Kebangsaan

Mindset Patterns of the Malaysian Archipelago Community in relation to the National Culture

SHAHIDI A.H., RAHIM AMAN, ROZMI ISMAIL & MUHAMAD SYAHMI SHABRI

ABSTRAK

Kepulauan adalah wilayah asas ketamadunan budaya tempatan. Pola pemikiran masyarakat kepulauan di Malaysia dalam mendepani dasar negara berkaitan kebudayaan kebangsaan tidak begitu terserlah dalam kajian-kajian lepas. Makalah ini, justeru, cuba menyerlahkan aspek ini dengan meneliti data kuantitatif via kaedah tinjauan lapangan. Borang tinjauan lapangan dimanfaatkan bagi mendapatkan refleksi sebenar orang awam berkaitan kefahaman, persepsi, dan keberkesanan dasar kebudayaan kebangsaan. Seramai 450 orang responden berlainan etnik, agama, umur serta latar sosial telah dipilih bagi mewakili populasi penduduk pulau di seluruh Malaysia. Responden berumur 20 hingga 49 tahun adalah 90% daripada jumlah keseluruhan sampel. Premis pemilihan kumpulan ini tinggi disebabkan mereka adalah kategori peserta aktif dalam pembangunan negara. Kelompok peserta berumur 50 hingga 69 tahun pula merupakan 10% daripada jumlah keseluruhan sampel. Kumpulan ini adalah golongan yang dianggap berpengalaman tinggi dalam kehidupan kerana terlibat dalam pembangunan negara secara langsung dan tidak langsung. Kaedah Structural Equation Model dan perisian Smart Partial Least Square 3.0 dimanfaatkan sepenuhnya dalam kajian ini. Hasil dapatan kajian inimenyerlahkan hakikat bahawa masyarakat kepulauan memahami dan menerima dengan baik dasar di Malaysia yang berkaitan kebudayaan kebangsaan yang telah diperkenalkan sejak 1971 (Dasar Kebudayaan Kebangsaan). Kajian ini turut menyerlahkan sebuah model pola pemikiran masyarakat kepulauan Malaysia berkaitan kebudayaan kebangsaan. Model Pola Pemikiran Budaya Masyarakat Kepulauan Malaysia memerihalkan impak sosial masyarakat Malaysia berkaitan aspek perpaduan jati diri. Kajian ini memberi implikasi penting terhadap kerangka teori kebudayaan kebangsaan yang pragmatik di Malaysia, khususnya melalui Dasar Kebudayaan Negara 2021 (DAKEN2021) serta penerapan agenda nasional berkaitan pemodenan, pendidikan, perpaduan dan kebudayaan.

Kata kunci: budaya; DAKEN2021; kebudayaan kebangsaan; masyarakat kepulauan; model pola pemikiran

ABSTRACT

The archipelago is the basic civilization territory of the local culture. The mindset of the archipelago community in Malaysia in facing the national policies related to national culture is not clearly stated in previous studies. This paper, therefore, attempts to highlight this aspect by examining quantitative data via survey methods. Survey forms are utilized to obtain real public reflections on the understanding, perception, and effectiveness of national cultural policies. A total of 450 respondents of different ethnicities, religions, ages and social backgrounds were selected to represent the island population throughout Malaysia. Respondents aged 20 to 49 years constituted almost 90% of the total sample. The selection of this group is high because they are an active crowd in the development of the country. The group of participants aged 50 to 69 years is 10% of the total sample. This group of people are considered highly experienced in life because they are being involved in national development directly and indirectly. The method of Structural Equation Modelling and Smart Partial Least Square 3.0 software were fully utilized in this study. This study indicates that the archipelago community is very understands and fully accepts the policies in Malaysia related to national culture that have been introduced since 1971 (Dasar Kebudayaan Kebangsaan). This study also highlights a model of Malaysian archipelago community mindset pattern in relation to the national culture. The Malaysian Archipelago Community Cultural Mindset Model describes the social impact of Malaysia's community in relation to aspects of unity and identity. This study has important implications for a pragmatic national cultural theory framework in Malaysia, especially through the Nation Cultural Policy 2021 (DAKEN2021) as well as the application of national agendas related to modernization, education, unity and culture.

Keywords: Culture; DAKEN2021; national culture; archipelago society; mindset pattern model

PENGENALAN

Budaya adalah amalan harian atau kebiasaan sesebuah masyarakat yang merangkumi keseluruhan aspek kehidupan (misalnya, kepercayaan, budaya sosial, variasi bahasa percakapannya, serta amalan hidup). Budaya juga berkait erat dengan tingkah laku atau kegiatan yang tidak bercanggahan dengan agama dan norma sosial yang diamalkan dalam sesebuah masyarakat. *“Culture is a set of rules or standard that, when acted upon by the members of a society, produce behaviour that falls within a range of variance the members consider proper and acceptable”* (Haviland, 1990). Menurut Rohana Yusof (2010) budaya merupakan segala amalan harian yang berdasarkan unsur benda dan bukan benda. Budaya benda di sini merujuk kepada pengetahuan mengenai pembuatan, pengendalian, serta pemanfaatan item yang dihubungkan dengan nilai-nilai moral, elemen agama, normadan etika. Budaya bukan benda pula merujuk hasil cipta oleh manusia yang bersifat mujarrad misalnya pantang larang dan adat resam.

Pada dasarnya, warisan budaya dapat dibahagikan kepada dua jenis iaitu Warisan Ketara dan Warisan Tak ketara. Warisan Ketara (*Tangible Heritage*) merujuk kepada sesuatu yang kekal dilihat, dapat dipegang, bersifat sama ada statik atau mudah alih. Secara umumnya, ia dapat dikategorikan kepada Statik (merujuk kepada tapak tanah bersejarah, monumen, bangunan atau sesuatu yang tidak boleh dipindahkan), Tapak tanah bersejarah (misalnya, Lembah Bujang, Pusat Bandar Lama Melaka, Kawasan Perlombongan Sg. Lembing), Monumen/Bangunan (misalnya, Istana, Kubu, Makam), Alam Semulajadi (misalnya, gua, sungai, flora & fauna, geologi), Mudah alih (merupakan artifak-artifak bahan budaya yang boleh dipindahkan) dan Artifak (misalnya, batu nisan, tekstil, ukiran kayu, manik, manuskrip). Warisan Tak Ketara (*Intangible Heritage*) pula merujuk kepada konsep warisan tidak nyata. Ia melibatkan ilmu dan kepakaran yang ditafsir melalui nilai-nilai adat dan budaya, tradisi lisan, bahasa & persuratan. Senarai Warisan Budaya Tak Ketara merangkumi Sastera (*Literature*), Bahasa (*Languages*), Tradisi Lisan (*Oral Traditions*), Muzik & Lagu (*Music & Songs*), Acara Perayaan (*Festive Events*), Tradisi Makanan (*Culinary traditions*), Ritual & Kepercayaan (*Rites & Beliefs*), Seni Persembahan (*The Performing Arts*), Perubatan Tradisional (*Traditional Medicine*), dan Sukan & Permainan Tradisional (*Traditional Sports & Games*).

Amalan sosial, ritual dan perayaan merupakan satu daripada lima domain Warisan Budaya Tak Ketara yang diwartakan oleh UNESCO (2003) (lihat juga, Kementerian Komunikasi dan Multimedia Malaysia 2017; Smith & Akagawa 2009). Ia merupakan domain yang paling signifikan untuk dikekalkan kerana ia mewujudkan aktiviti kebiasaan yang menstrukturkan kehidupan sesebuah masyarakat (lihat juga, DiGi 2012; Maruwiah 2012). Ia dapat menegaskan semula identiti mereka sebagai satu kumpulan atau masyarakat dan sangat berhubung erat dengan peristiwa-peristiwa penting. Amalan sosial, ritual dan perayaan juga boleh membantu menandakan peristiwa dalam kalendar atau peringkat kehidupan ahli masyarakat. Ia berkait rapat dengan pemikiran dan persepsi individu masyarakat itu sendiri terhadap elemen warisan budaya tempatan dan transformasi pemodenan negara. Ia berbeza dari perhimpunan kecil hingga perayaan sosial dan perayaan besar-besaran.

Penelitian aspek budaya dalam penulisan ini secara khusus melibatkan pola pemikiran masyarakat yang menempati pulau-pulau di perairan Malaysia. Mereka (masyarakat kepulauan) dikatakan komuniti yang sangat relevan dengan aspek warisan kebudayaan tempatan berasaskan kepada dua faktor. Pertama, daerah kepulauan adalah akar ketamadunan budaya tempatan (lihat, Norlida et al. 2017; Shaffer 1995; Ahmad Jelani 2008; Mohd Arof 2009). Kedua, ia adalah daerah yang ketara memperlihatkan pertembungan antara elemen budaya setempat dengan elemen budaya dari luar menerusi aktiviti pelancongan, perdagangan, penjajahan (lihat, Yahaya Ibrahim 2007; Mustaffa Omar & Ishak Yusof 2006; Mohd. Fauzi 2009; Watloly 2012). Menurut Shahidi et al. (2021) pertembungan sebegini mampu menatijahkan difusi, asimilasi mahupun kepupusan budaya asalan. Hakikatnya, penilaian budaya oleh sesebuah masyarakat juga mampu berubah sejajar dengan pemodenan dan perkembangan teknologi. Buckingham (2003) menegaskan bahawa masyarakat mampu terpengaruh dengan simbol, situasi pengalaman dan maklumat interaktif. Pertembungan antara unsur tempatan dengan anasir luar yang berlaku dalam kalangan masyarakat kepulauan, justeru, dapat mengungkapkan citra kepelbagaian budaya yang signifikan di negara ini.

Hakikatnya, kepelbagaian adalah satu realiti yang harus diuruskan secara berhemah dan bijaksana, agar ia mampu menjana kekuatan perpaduan dalam masyarakat sekaligus membina

kerukunan dan keharmonian hidup sesama individu. Pengurusannya yang terbaik mestilah bersifat sederhana, pertengahan, sekata (*al-tawazun*) dan adil (*al-adlu*) (Institut Wasatiyyah Malaysia 2012). Kepelbagaian sangat terserlah dalam amalan sosial, ritual dan perayaan rakyat Malaysia (Halina 2017; Pue & Kaur 2014). Antara faktor utama yang menjadi pencetus kepelbagaian ini ialah kewujudan pelbagai bangsa serta suku kaum di negara Malaysia ini. Individu yang peka dengan ciri kepelbagaian budaya adalah individu yang etnorelatif manakala individu sebaliknya adalah individu yang etnosentrik (Yasmin & Najeemah 2016). Kepekaan terhadap aspek kepelbagaian dalam budaya sesuatu kaum atau suku kaum sangat membantu seseorang individu itu untuk hidup secara toleransi dan harmoni dalam persekitaran bermasyarakat. Sifat kecaknaan kelainan budaya yang tinggi merentasi sempadan kaum mampu mendidik individu rakyat negara ini dengan sifat hormat menghormati serta sensitif dengan unsur-unsur yang boleh mengguris perasaan sesebuah kaum. Sebarang tindakan yang dilakukan oleh rakyat mahupun pihak pemerintah (sama ada dalam bentuk perlakuan penguasa menerusi perintah, arahan, polisi, akta dan seumpamanya) haruslah berpaksikan sifat sederhana, pertengahan, *al-tawazun* dan *al-adlu*. Sifat sebeginilah yang mencerminkan individu etnorelatif dan asas pengekal aspek perpaduan kaum.

Sebagai sebuah negara yang sedang gigih ke arah pemodenan serta maju dari segi politik, ekonomi, dan sosial maka aspek perpaduan pastilah sangat diberi perhatian oleh pihak kerajaan. Dalam hal ini, elemen kepelbagaian budaya telah turut diberi perhatian yang tinggi. Setiap kaum di negara ini sentiasa disarankan agar dapat memperkukuhkan perpaduan bangsa dan negara melalui kebudayaan. Keperibadian kebangsaan yang tumbuh daripada kebudayaan kebangsaan dijamin akan mempertingkatkan kualiti kehidupan kemanusiaan dan kerohanian, seimbang dengan pembangunan sosioekonomi. Berlandaskan hakikat ini maka amatlah wajar untuk dilaksanakan sebuah penelitian atau penyelidikan lanjut bagi menyerlahkan bukti bahawa rakyat multi-etnik di Malaysia ini khususnya masyarakat kepulauan, memahami dasar-dasar kerajaan yang ada kaitan dengan budaya, menerima serta mengaplikasikan dasar tersebut dalam kehidupan.

SOROTAN KOSA ILMU

Sebelum tercetusnya Dasar Kebudayaan Negara 2021, kerajaan Malaysia telah terlebih dahulu memperkenalkan beberapa dasar negara yang sangat mengambilkira aspek kepelbagaian dalam masyarakat majmuk Malaysia dalam usaha membina perpaduan dan sifat jati diri kebangsaan. Ini termasuklah Dasar Sosial Negaradan Dasar Kebudayaan Kebangsaan. Dasar Sosial Negara melibatkan usaha pembinaan aspek sosial menerusi penerapan nilai-nilai murni demi mencapai dan memantapkan ciri kesepaduan dan kestabilan sosial, ketahanan nasional serta kesejahteraan hidup masyarakat Malaysia. Antara strategi yang digariskan menerusi Dasar Sosial Negara ialah mengiktiraf identiti dan kepentingan kepelbagaian ragam etnik dalam masyarakat majmuk Malaysia dan sekaligus membina sikap toleransi antara kaum (Siti Hajar 2002). Dasar Kebudayaan Kebangsaan Malaysia (yang tercetus menerusi Kongres Kebudayaan Kebangsaan pada tahun 1971) pula bertujuan untuk mencapai tiga objektif penting iaitu (i) memantapkan perpaduan bangsa dan negara melalui kebudayaan, (ii) memupuk dan memelihara keperibadian kebangsaan yang menerusi kebudayaan kebangsaan, dan (iii) memperhebatkan kualiti kehidupan kemanusiaan serta kerohanian dan diseimbangkan dengan pembangunan sosioekonomi. Kongres Kebudayaan Kebangsaan pada tahun 1971 tersebut merumuskan bahawa sebuah dasar kerajaan yang mempunyai tiga matlamat (perpaduan kaum, keperibadian kebangsaan, dan keseimbangan pembangunan fizikal dan rohani) serta tiga prinsip (berteraskan kebudayaan asal rantau ini, kebudayaan asing yang sesuai dan wajar boleh dijadikan kebudayaan kebangsaan, dan Islam menjadi teras dalam kebudayaan kebangsaan) perlu ditegakkan di Malaysia. Objektif ini cuba dipenuhi menerusi aktiviti pemuliharaan dan pembinaan budayayang memperkukuhkan asas-asas kebudayaan kebangsaan, di samping menjalankan penyelidikan, pengembangan, pendidikan dan perhubungan budaya (Yusof Ismail 2008).

Dapatlah ditegaskan di sini bahawa, agenda membina 'kesatuan dalam kepelbagaian budaya' (perpaduan rakyat dan keharmonian antara kaum menerusi ragambudaya yang pelbagai) yang telah

sekian lama mewarnai citra generasi Malaysia, akan sentiasa diberi perhatian yang istimewa oleh pihak kerajaan. Namun demikian, arupemodenan dan kemajuan semasa yang melibatkan aspek teknologi maya dan ekonomi negara dijangka memberi kesan kepada dasar-dasar negara yang berpaksikan kesederhanaan ini. Hal ini menimbulkan rantaian isu dan pertanyaan berkaitan pegangan rakyat terhadap 'kesatuan dalam kepelbagaian budaya' ini, khususnya komuniti yang sangat relevan terhadap asas kebudayaan tempatan iaitu masyarakat pulau. Pemikiran terkini dan pragmatik masyarakat berkaitan aspek warisan budaya dan kesederhanaan pengamalannya, justeru, wajar ditelaah, dikenalpasti dan diserlahkan sebaik mungkin.

Pada hakikatnya, budaya mampu mengalami perubahan apabila digasak oleh anasir-anasir yang datang dari luar konteks budaya masyarakat setempat. Malaysia juga tidak terkecuali dalam hal ini bilamana budaya tempatan bertembung dengan elemen budaya barat menerusi fenomena globalisasi serta keperluan memenuhi tuntutan revolusi industri. Revolusi industri ini jelas telah mencetuskan fenomena budaya maya di segenap penjuru dunia dan memberi kesan kepada kebanyakan aspek kehidupan kita. Lantaran itu, adaptasi mahupun asimilasi budaya baru di Malaysia sukar untuk dielakkan. Ianya sekaligus mencetuskan isu tentang aspek identiti bangsadan budaya asalan serta kefahaman rakyat masa kini khususnya masyarakat kepulauan Malaysia tentang jati diri budaya rakyat Malaysia serta keistimewaan dasar kebudayaan kebangsaan yang berasaskan 'kesatuan dalam kepelbagaian budaya'.

Pertembungan antara kelestarian budaya tempatan dengan keperluan peradaban khususnya kemajuan sosioekonomi ada disentuh dalam kajian-kajian terdahulu. Kajian Norlida et al. (2017) misalnya, menunjukkan bahawa pembangunan pelancongan di Pulau Tioman Pahang membawa impak yang signifikan ke atas aspek ekonomi, sosial dan budaya (persekitaran manusia) serta persekitaran fizikal komuniti pulau. Norlida et al. (2017) memanfaatkan borang soal selidik dengan menemubual seramai 228 penduduk tempatan di Pulau Tioman. Kajian ini menerapkan kaedah *Struktural Equation Modelling* dan perisian *Smart Partial Least Square*. Dapatan kajian ini menunjukkan bahawa impak signifikan yang paling tinggi adalah impak sosial, diikuti oleh impak alam sekitar, budaya dan ekonomi. Faktor impak positif dan keperluan pada masa hadapan yang

diyakini dapat membangunkan sosial masyarakat telah menggerakkan sokongan komuniti tempatan terhadap pembangunan Pulau Tioman. Yahya (2001) pula berusaha meneliti impak awal pembangunan pelancongan ke atas komuniti tempatan di Pulau Redang, Terengganu. Perbincangan beliau tertumpu kepada pemerian elemen kualiti hidup komuniti pulau serta perubahan dalam rutin harian yang dijalani oleh komuniti berkenaan. Beliau menggunakan borang soal selidik sebagai sumber data utama dalam kaedah tinjauan lapangan isi rumah komuniti nelayan Pulau Redang yang dahagakan pembangunan. Kajian ini menunjukkan bahawa pembangunan pelancongan belum begitu diyakini dapat memberikan impak sosial dan ekonomi yang wajar kepada komuniti ini. Namun, kajian ini juga menunjukkan bahawa ahli-ahli komuniti ini semakin tertarik dengan aktiviti pembangunan pelancongan yang berterusan. Ia bersandarkan kepada jangkaan pertumbuhan pekerjaan baru dalam sektor pelancongan yang bakal dilihat sebagai lebih menjamin masa depan ahli komuniti. Hal ini juga seiring dengan pandangan sebahagian ahli komuniti bahawa rakyat harus bersedia untuk mengadaptasikan diri dengan arus pemodenan dan rutin kehidupan masa kini.

Kajian oleh Yasmin & Najeemah (2016) pula berpaksikan hasrat Kementerian Pendidikan Malaysia yang diketengahkan dalam Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia (2013-2025). Kementerian Pendidikan Malaysia menerusi pelan ini berhasrat untuk melahirkan guru yang cakna dan prihatin terhadap kepelbagaian latar sosialpelajarsertamampu mendepani isu yang melibatkan interaksi multi-etnik dengan tatacarayang efektif dan positif. Berbantuan maklumat yang diperoleh dari kajian ke atas guru di Kedah, Pulau Pinang dan Perak, Yasmin & Najeemah (2016) justeru, cuba menyerlahkan aspek indeks sensitiviti kerencaman budaya. Indeks sensitiviti ini diperihalkan menerusi pemanfaatan beberapa angkuabah sosial seperti tahap pendidikan, etnik, dan pengalaman mengajar murid multi-etnik dan multi-budaya. Menerusi penerapan kaedah kuantitatif serta analisis statistik deskriptif, kajian ini telah menyerlahkan dapatan yang pelbagai bagi semua angkuabah kajian. Hasil dapatan kajian ini ternyata bermanfaat kepada golongan pengamal bidang pendidikan khususnya para guru, para pentadbir sekolah, serta para pentadbir di Kementerian Pendidikan Malaysia, Institut Pendidikan Guru dan Institusi Pengajian Tinggi yang menawarkan kursus perguruan. Kajian ini malah relevan kepada

pentadbir yang membina polisi berkaitan dengan aspek perpaduan dan muhibah masyarakat pelbagai kaum di negara ini. Makalah ini turut menegaskan peri pentingnya pihak kerajaan untuk menyediakan guru yang pekadangan aspek sensitiviti kepelbagaian budaya.

Kajian yang dilakukan oleh Abd Aziz et al. (2017) pula menyerlahkan hakikat bahawa citra kepelbagaian yang membentuk identiti berbeza-beza hanya akan mengancam perpaduan antara kaum lantaran sukarnya membentuk jati diri kebangsaan. Kajian ini cuba menegaskan bahawa telah terlalu banyak mehnah dan dugaan yang perlu dirintangi dalam usaha memupuk semangat perpaduan. Pemimpin terdahulu telah mengusahakan pelbagai cara untuk menangani masalah perpaduan kaum. Selari dengan fakta bahawa setiap negara ada matlamatnya tersendiri, Abd Aziz et al. (2017) berkeyakinan bahawa setiap negara ada caranya yang tersendiri dalam menyelesaikan kemelut perpaduan antara kaum. Malaysia, justeru, tidak perlu berkiblatkan negara lain seperti Indonesia dan Thailand dalam hal menangani masalah perpaduan. Dalam penulisan ini, merekacuba mengangkatelemen “wasatiyyah” untuk mendepani isu-isu tertentu yang melibatkan sensitiviti multi-etnik di negara ini. Penulis makalah ini juga telah menyuarakan pendapatnya dengan tegastentang perlunya semua pihak berhenti dari terus mendakyahkan isu keetnikan dan keagamaan bagi memelihara keutuhan ikatan perpaduan.

Kefahaman masyarakat pulau terhadap Dasar Kebudayaan Kebangsaan 1971 ada diserlahkan dalam kajian oleh Shahidi et al. 2021. Pada dasarnya, kajian ini hanya mengkhusus kepada tahap kefahaman dasar kebudayaan kebangsaan bagi masyarakat di pulau Labuan Sabah sahaja. Sebanyak lima angkubah yang menjadi keutamaan dalam kajian berkenaan iaitu dari segi agama, bangsa, jantina, umur, dan pekerjaan. Hasil analisis kefahaman budaya berdasarkan faktor agama menunjukkan peratusan setinggi 85.4% tahap kefahaman bagi penganut Islam dan yang paling rendahnya pula adalah agama Hindu iaitu seramai 0.8%. Tahap kefahaman bagi faktor bangsa pula menunjukkan seramai 63.8% mewakili bangsa Melayu, dan seramai 1.5% pula mewakili bangsa India. Penelitian terhadap angkubah jantina pula menyerlahkan hakikat bahawa jantina perempuan lebih memahami Dasar Kebudayaan Kebangsaan 1971 iaitu seramai 53.1% berbanding dengan jantina lelaki iaitu seramai 46.9%. Bagi angkubah

umur pula, golongan yang berumur 30 tahun dan ke bawah menunjukkan tahap kefahaman budaya yang paling tinggi iaitu seramai 41.5% dan manakala golongan yang berumur 56 tahun dan ke atas menunjukkan tahap kefahaman budaya yang paling rendah iaitu sebanyak 13.1%. Bagi faktor pekerjaan pula, seramai 6.2% pula merupakan pelajar dan ianya menunjukkan peratusan yang paling rendah. Angkubah pekerjaan lain-lain menyumbang kepada tahap kefahaman yang paling tinggi iaitu seramai 37.7%. Meskipun dapatan kajian ini agak terlalu terbatas kerana memfokuskan kepada sebuah pulau sahaja namun kajian ini juga ternyata telah turut menyerlahkan suatu realiti tentang aspek yang menjadi sensitiviti kaum apabila menegaskan bahawa “elemen bangsa dan agama adalah elemen yang paling signifikan dan relevan apabila membicarakan topik perpaduan menerusi kebudayaan kebangsaan. Kedua-dua elemen ini adalah elemen yang sangat sensitif kepada setiap individu dan masyarakat khususnya dalam persoalan keharmonian antara kaum”. Elemen pendidikan pula dilihat sangat signifikan dalam konteks menyatupadukan bangsa yang berbilang kaum di negara ini.

Aspek keterikatan dan keterkaitan antara masyarakat dan kebudayaan di Malaysia disantuni oleh Aziz (1975) menerusi bukunya yang bertajuk *Masyarakat dan Kebudayaan Malaysia: Suatu Pengenalan Latarbelakang dan Sejarah Ringkas*. Di samping berusaha untuk Menerusi buku ini, beliau cuba menyusur-galurkan masyarakat dan kebudayaan Melayu dari zaman pra-sejarah sehingga kedatangan pengaruh Inggeris. Aziz (1975) juga cuba membincangkan dengan panjang lebar kedatangan pengaruh-pengaruh asing terutama sekali Hindu, Islam dan Inggeris. Beliau berjaya menyerlahkan kesan pengaruh-pengaruh luar ini ke atas masyarakat Melayu dan bagaimana unsur-unsur pengaruh luar itu diubahsuai bagi memenuhi keperluan citra tempatan. Meskipun secara keseluruhannya beliau telah mengemukakan satu penghuraian yang sistematis mengenai sejarah masyarakat dan kebudayaan Melayu di Malaysia, namun aspek kepelbagaian dalam kebudayaan multietnik tidak pula diperihalkan secara tuntas.

Secara keseluruhan, dapatlah ditegaskan di sini bahawa penelitian secara khusus aspek pemikiran masyarakat kepulauan akibat pertembungan antara kelestarian kebudayaan tempatan dengan keperluan peradaban masih kurang terserlah dalam kajian-kajian lepas. Keperluan peradaban dalam konteks ini merujuk kepada kesejajaran aspirasi negara (antara

lainnya, termasuklah aspek perpaduan antara kaum, kemajuan sosioekonomi, dan pemodenan teknologi) dengan kepelbagaian amalan sosial, ritual dan perayaan di Malaysia. Kegagalan memahami pemikiran budaya masyarakat di Malaysia mampu mengundang kepada masalah yang lebih besar khususnya yang melibatkan pertembungan antara kelestarian warisan kebudayaan tempatan dengan keperluan Revolusi Industri 4.0, Transformasi Negara 2050 serta prinsip kesederhanaan yang pragmatis dalam praktis rutin sosiobudaya masyarakat rencam seperti Malaysia (i.e. kepelbagaian amalan sosial, ritual dan perayaan).

OBJEKTIF KAJIAN

1. Memaparkan aspek kefahaman dan keberkesanan masyarakat multi-etnik kepulauan Malaysia terhadap dasar kerajaan berkaitan kebudayaan kebangsaan.
2. Menyerlahkan model pola pemikiran masyarakat kepulauan Malaysia berkaitan kebudayaan kebangsaan.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini melibatkan kaedah tinjauan lapangan orang awam (kuantitatif) untuk mendapatkan maklumat kefahaman aspek budaya dan keberkesanan aktiviti budaya berasaskan konsep kebudayaan kebangsaan. Semua data terkumpul seterusnya dibahagikan kepada beberapa tema berasaskan 'Konstruk Pemikiran Budaya' dan dibengkelkan bagi membina Model Pola Pemikiran Budaya Masyarakat Kepulauan Malaysia

Penyelidikan ini melibatkan beberapa lokasi pulau terpilih di seluruh Malaysia yang dipecahkan kepada beberapa zon iaitu utara, selatan, timur, Sabah/Sarawak. Kaedah tinjauan lapangan dijalankan bagi mendapatkan refleksi sebenar orang awam berkaitan kefahaman, persepsi, dan keberkesanan aktiviti kebudayaan kebangsaan. Borang kaji selidik bertindak sebagai instrumen utama bagi aktiviti tinjauan lapangan ini. Seramai 484 orang responden telah dipilih dari pelbagai zon tertentu meliputi zon di semenanjung Malaysia (zon utara, zon selatan, dan zon timur) serta zon Sabah/Sarawak). Pemilihan responden secara rawak dari

zon-zon ini adalah bagi mewakili populasi penduduk pulau di seluruh Malaysia. Responden yang dipilih juga adalah mewakili orang awam pada semua peringkat masyarakat yang terpilih tanpa mengira etnik, agama serta latar belakang mereka.

Berikut adalah pecahan umur sampel tinjauan lapangan:

1. (Lahir 1950) (60 tahun ke atas)
2. (Lahir 1960) (50-59 tahun)
3. (Lahir 1970) (40-49 tahun)
4. (Lahir 1980) (30-39 tahun)
5. (Lahir 1990) (20-29 tahun)

Kelompok peserta berumur 20 hingga 49 tahun merupakan 90% daripada jumlah keseluruhan sampel kajian. Premis pemilihan kumpulan ini tinggi kerana mereka adalah kategori peserta aktif dalam pembangunan negara. Kumpulan ini berada pada tahap sangat maksimum bagi mencapai keperluan hidup. Kelompok peserta berumur 50 hingga 69 tahun pula merupakan 10% daripada jumlah keseluruhan sampel. Kumpulan ini adalah golongan yang dianggap berpengalaman tinggi dalam kehidupan kerana telah mendepani pembangunan negara selama ini sama ada secara langsung atau tidak langsung.

Proses kerja lapangan (tinjauan lapangan) secara umumnya melibatkan tiga tahap iaitu sebelum (merangkumi perkara-perkara asas seperti taklimat enumerator, latihan kepada enumerator, agihan kawasan kerja lapangan, lantikan fielder kawasan, agihan borang tinjauan lapangan), semasa (merangkumi perkara-perkara asas seperti pemantauan oleh ahli-ahli penyelidik, memperoleh maklum balas awal dari enumerator), dan selepas kerja lapangan (merangkumi perkara-perkara asas seperti pengumpulan borang tinjauan lapangan dari enumerator, semakan borang berkenaan, taklimat dan latihan kepada perekod data yang dilantik, merekod data ke dalam perisian spss, analisis data).

Structural Equation Modelling digunakan untuk menilai kesesuaian model konseptual yang digunakan dalam kajian ini. Kajian ini juga memanfaatkan perisian *Smart Partial Least Square 3.0 (Smart Partial Least Square)* untuk menganalisis *Structural Equation Modelling. Partial Least Square-Structural Equation Modelling* digunakan kerana ia lebih sesuai untuk penyelidikan jenis penerokaan. Ciri utama *Smart Partial Least Square* adalah tidak

bergantung kepada data bertaburan normal dan *Smart Partial Least Square* juga sesuai untuk saiz sampel yang kecil. *Partial Least Square-Structural Equation Modelling* dapat menunjukkan peramal terbaik bagi pemboleh ubah bersandar dalam kalangan pemboleh ubah bebas (Hair, Ringle, & Sarstedt 2011). *Partial Least Square-Structural Equation Modelling* mempunyai analisis dua langkah iaitu pengukuran model dan struktur model (Hair et al. 2014).

Model pengukuran adalah bersandarkan kepada dua bentuk ukuran, reflektif dan formatif. Dalam kajian ini, item adalah dalam bentuk pengukuran reflektif. Pengukuran reflektif adalah berdasarkan kepada *outer loading*, *cronbach's alpha*, *composite reliability*, *average variance extracted* dan *discriminant validity*. *Outer loading* hendaklah lebih besar daripada 0.50 (Hair et al. 2007). *Cronbach's alpha* hendaklah lebih besar daripada 0.70 (Hair, Ringle, & Sarstedt 2011). *Composite reliability* bagi setiap konstruk hendaklah melebihi 0.70 (Hair, Ringle, & Sarstedt 2011). *Average variance extracted* bagi setiap konstruk hendaklah melebihi 0.50 (Fornell & Larcker, 1981). Walau bagaimanapun, sekiranya *average variance extracted* tidak mencapai ambang 0.50, ujian kebolehppercayaan boleh bergantung kepada *composite reliability* kerana ketepatan ciri *composite reliability* yang terserlah (Malhotra & Dash 2011). *Discriminant validity* ialah punca kuasa dua *average variance extracted* dalam setiap pemboleh ubah pendam (Fornell & Larcker, 1981). Sekiranya, nilai ini lebih besar daripada nilai korelasi lain antara pemboleh ubah, ini bermakna wujud korelasi bagi setiap item dalam konstruk.

Manakala bagi pengukuran model struktur pula ujian *Collinearity Statistics* (VIF) dan R^2 digunakan untuk mengesahkan struktur model. VIF hendaklah lebih rendah daripada 10 (Hair, Black, Babin & Anderson 2010). R^2 ialah sejauh mana kesan pemboleh ubah bebas dapat menerangkan pemboleh ubah bersandar. Nilai R^2 menunjukkan peratusan pemboleh ubah bebas menerangkan

pemboleh ubah bebas. Nilai R^2 yang paling rendah adalah 0.02 (sangat lemah), 0.02-0.13 (lemah), 0.13-0.26 (sederhana) dan lebih tinggi daripada 0.26 adalah besar (Cohen 2013). Q^2 ialah penilaian perkaitan ramalan Stone-Geisser, mengukur sama ada model mempunyai kaitan ramalan atau tidak. Keputusan 0.02 atau lebih rendah mempunyai ramalan yang sangat rendah, 0.15 atau lebih rendah berada pada tahap pertengahan dan lebih tinggi daripada 0.35 mempunyai ramalan yang tinggi (Nitzl, 2010). Selepas mengesahkan model pengukuran, struktur model digunakan untuk menguji hubungan hipotesis antara konstruk yang bermaksud pekali (beta) antara pemboleh ubah bebas kepada pemboleh ubah bersandar. Beta boleh diterima apabila kepentingannya sekurang-kurangnya pada tahap keyakinan 95% mengikut statistik-t. Bagi tujuan mengesahkan kesahan dan kebolehppercayaan model kajian, kajian ini menggunakan *cronbach's alpha*, *composite reliability*, *average variance extracted*, dan AVE punca kuasa dua (*discriminant validity*) (Bagozzi dan Yi 1998; Fornell & Larcker 1981).

DAPATAN KAJIAN

ASPEK DEMOGRAFI

Jadual 1 menyerlahkan profil demografi responden. Daripada 500 borang soal selidik yang diedarkan di lokasi kajian, terdapat seramai 484 responden memberikan maklum balas mereka dalam kajian ini. Responden terdiri daripada lelaki (53.9%) dan perempuan (46.1%). Kebanyakan responden berumur antara 30 dan ke bawah (51.9%). Ini diikuti oleh 24.4% dan 12.6% responden yang berumur di bawah 21-45 dan 45-55 tahun. Majoriti adalah Melayu (80.2%), 9.3% adalah India, dan 2.7% adalah Cina. Kebanyakan responden adalah beragama Islam (87.8%), Hindu (7.6%), Buddha (2.9%) dan lain-lain (1.7%). Responden bekerja di sektor swasta (30.8%) dan lain-lain (36.8%).

JADUAL 1. Demografi

Maklumat	Kekerapan	Peratus (%)
Jantina:		
Lelaki	261	53.9
Perempuan	223	46.1
Umur:		
30 hingga ke bawah	251	51.9
31 hingga 45	118	24.4
45 hingga 55	61	12.6
56 hingga ke atas	54	11.2
Agama:		
Islam	425	87.8
Hindu	37	7.6
Buddha	14	2.9
lain-lain	8	1.7
Bangsa:		
Melayu	388	80.2
India	45	9.3
Cina	13	2.7
Lain-lain	38	7.9
Pekerjaan:		
Kakitangan Kerajaan	62	12.8
Pelajar	95	19.6
Pekerja swasta	149	30.8
Lain-lain	178	36.8

ASPEK KEFAHAMAN DAN KEBERKESANAN

Jadual 2 menunjukkan bilangan responden yang faham budaya di Malaysia. Seramai 53.9% memahami budaya di Malaysia. Manakala

Jadual 3 pula menunjukkan tahap keberkesanan program yang dijalankan oleh kerajaan. Nilai min keberkesanan adalah 4.179 menunjukkan bahawa responden menyatakan program yang dilaksanakan adalah berkesan.

JADUAL 2. Kefahaman

Status	Kekerapan	Peratus
Tidak Faham	223	46.1
Faham	261	53.9

JADUAL 3. Keberkesanan

Status	Min	Sisihan Piawai
Tahap Keberkesanan	4.179	0.640

PENGUKURAN MODEL

Bagi tujuan mengesahkan kesahan dan kebolehpercayaan model kajian, kajian ini menggunakan *cronbach's alpha*, *composite reliability*, *average variance extracted*, dan AVE punca kuasa dua (*discrimant validity*) (Bagozzi dan Yi, 1998; Fornell & Larcker, 1981). Jadual 4, 5 dan 6, *outer loading* menunjukkan semua item melebihi nilai yang disyorkan iaitu 0.50. Nilai *cronbach's alpha* dan *composite reliability* menunjukkan lebih

besar daripada 0.70. Oleh itu, kedua-dua *cronbach's alpha* dan *composite reliability* menunjukkan nilai yang boleh diterima. Analisis *average variance extracted* pula menunjukkan bahawa semua nilai *average variance extracted* adalah lebih besar daripada ambang yang boleh diterima iaitu 0.50, mengesahkan *discrimant validity*. Bagi ujian AVE punca kuasa dua menunjukkan AVE punca kuasa dua lebih besar daripada nilai korelasi. Keputusan ini menunjukkan bahawa kesahan diskriminasi adalah boleh diterima.

JADUAL 4. Impak

Faktor/Item	Min	Sisihan Piawai	Outer Loading
Ekonomi:			
1. Menjana kepada pendapatan INDIVIDU dan NEGARA	4.24	0.834	0.807
2. Aplikasi TEKNOLOGI dalam seni sangat relevan untuk dilestarikan sepanjang zaman.	4.06	0.968	0.831
Perpaduan:			
1. Memupuk perpaduan sesama INDIVIDU dan MASYARAKAT	4.34	0.805	0.879
2. Meningkatkan aspek toleransi sesama INDIVIDU dan MASYARAKAT	4.22	0.826	0.886
Jati diri:			
1. Meningkatkan aspek jati diri sesama INDIVIDU dan MASYARAKAT	4.20	0.843	0.832
2. Mewujudkan pembinaan aspek sahsiah yang baik dalam diri INDIVIDU dan MASYARAKAT.	4.19	0.875	0.817
3. Konsep seni untuk seni masih relevan untuk dilestarikan bagi mengukuhkan jati diri INDIVIDU dalam masyarakat.	4.07	0.902	0.832
Nilai Moral:			
1. Dapat meningkatkan penghayatan rohani yang baik dalam diri INDIVIDU dan MASYARAKAT.	4.12	0.873	0.881
2. Mewujudkan INDIVIDU dan MASYARAKAT yang beretika	4.17	0.834	0.891

JADUAL 5. Konstruk Kesahan dan Kepercayaan

Faktor	Cronbach's Alpha (CA)	Composite Reliability (CR)	Average Variance Extracted (AVE)
Ekonomi	0.510	0.803	0.671
Jati Diri	0.769	0.866	0.684
Keberkesanan	1.000	1.000	1.000
Kefahaman	1.000	1.000	1.000
Nilai Moral	0.725	0.879	0.784
Perpaduan	0.716	0.876	0.779

JADUAL 6. *Discriminant Validity*

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Ekonomi (1)	0.819					
Jati Diri (2)	0.659	0.827				
Keberkesanan (3)	0.811	0.825	1.000			
Kefahaman (4)	0.206	0.211	0.247	1.000		
Nilai Moral (5)	0.598	0.746	0.859	0.221	0.886	
Perpaduan (6)	0.630	0.734	0.857	0.225	0.646	0.882

JADUAL 7. R Kuasa Dua

	R Kuasa Dua	Pelarasan R Kuasa Dua
Keberkesanan	0.061	0.059
Ekonomi	0.675	0.674
Jati Diri	0.857	0.856
Nilai Moral	0.737	0.737
Perpaduan	0.735	0.734

STRUKTUR MODEL

Selepas penilaian pengukuran model, langkah seterusnya ialah menilai struktur model. Keputusan model struktur membolehkan penyelidik mencari sokongan empirikal untuk mengesahkan hubungan hipotesis antara konstruk. Model struktur *Partial Least Square-Structural Equation Modelling* dinilai berdasarkan pekali penentuan (R^2) dan kepentingan pekali laluan. Jadual 6 menunjukkan R^2 bagi konstruk ialah 0.061, 0.675, 0.857, 0.737 dan 0.735 bagi Keberkesanan, Ekonomi, Jati Diri, Nilai Moral

dan Perpaduan. Ini bermakna 6.1% daripada varians dalam Keberkesanan dijelaskan melalui pemahaman, 67.5%, 85.7%, 73.7% dan 73.5% daripada varians dalam ekonomi, Identiti, nilai Moral dan Perpaduan yang dijelaskan oleh Keberkesanan. Selain itu, analisis VIF menunjukkan nilai kurang daripada 10, menunjukkan bahawa multikolineariti tidak teruk. Jadual 8 dan Rajah 1 menunjukkan pekali laluan (β) yang diperoleh untuk struktur model. Seperti yang ditunjukkan oleh statistik-t dan selang yakin 95%, semua pekali laluan adalah signifikan pada tahap 0.01.

JADUAL 8. Anggaran Laluan Keofisien

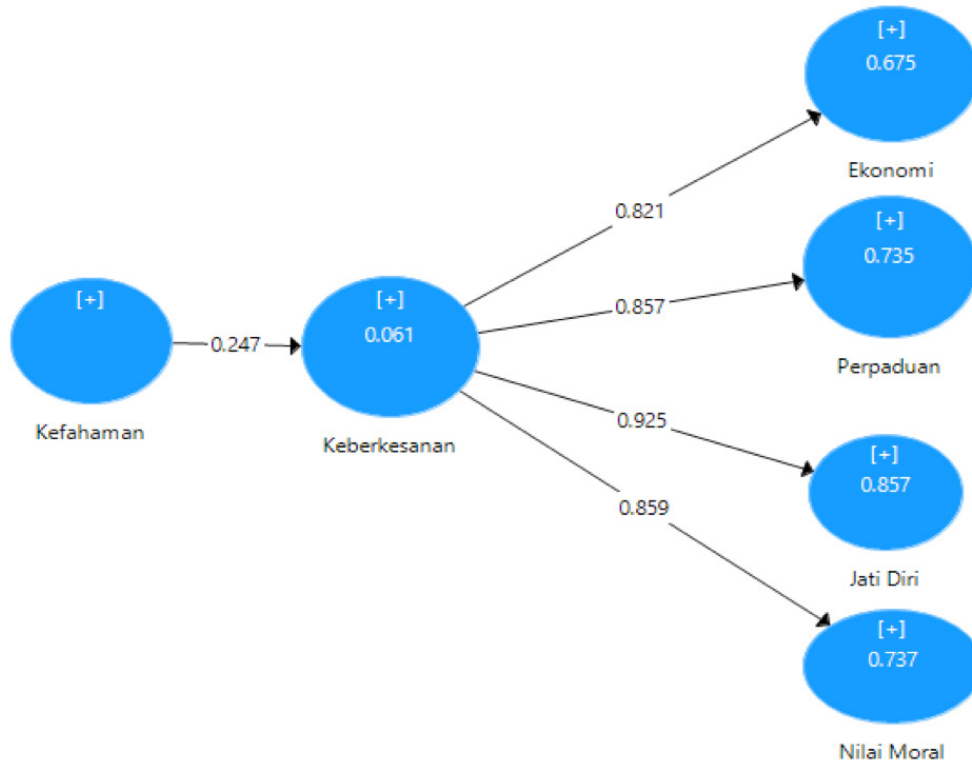
Hubungan	Beta	Sisihan Piawai	T Statistik	Nilai P	f Kuasa Dua
Hubungan antara Kefahaman dan Keberkesanan	0.247	0.041	5.943	0.000	0.065
Hubungan antara Kefahaman dan Keberkesanan dan Ekonomi	0.821	0.021	38.727	0.000	2.073
Hubungan antara Kefahaman dan Keberkesanan dan Jati Diri	0.925	0.009	101.410	0.000	5.970
Hubungan antara Kefahaman dan Keberkesanan dan Nilai Moral	0.859	0.015	56.405	0.000	2.808
Hubungan antara Kefahaman dan Keberkesanan dan Perpaduan	0.857	0.016	53.439	0.000	2.774

Nilai pekali bagi hubungan antara kefahaman dan keberkesanan menunjukkan positif dan signifikan ($\beta = 0.247$, nilai-t = 5.943, nilai-p < 0.01) pada aras keertian 1% kerana nilai-t lebih besar daripada nilai kritikal 2.57. Hubungan antara Keberkesanan dan ekonomi pula menunjukkan nilai beta positif dan signifikan ($\beta = 0.821$, nilai-t = 38.727, nilai-p < 0.01) pada aras keertian 1% kerana nilai-t

lebih besar daripada nilai kritikal 2.57. Hubungan antara Keberkesanan dan jati diri menunjukkan hubungan positif dan signifikan ($\beta = 0.925$, nilai-t = 101.410, nilai-p < 0.01) pada aras keertian 1% kerana nilai-t lebih besar daripada nilai kritikal 2.57. Hubungan antara keberkesanan dan nilai moral menunjukkan hubungan positif dan signifikan ($\beta = 0.859$, nilai-t = 56.405, nilai-p < 0.01) pada aras

keertian 1% kerana nilai-t lebih besar daripada nilai kritikal 2.57. Hubungan antara keberkesanan dan perpaduan adalah positif dan signifikan ($\beta = 0.857$,

nilai-t = 53.439, nilai-p < 0.01) pada aras keertian 1% kerana nilai-t lebih besar daripada nilai kritikal 2.57.

RAJAH 1. Model Pola Pemikiran Masyarakat Kepulauan Malaysia Berkaitan Kebudayaan Kebangsaan

KESIMPULAN

Dapatlah ditegaskan di sini bahawa jalinan pengukuhan keharmonian rakyat pelbagai latar sosiobudaya di negara ini adalah sangat diperlukan, dan usaha penyatuan ini mampu direalisasikan menerusi kefahaman tinggi tentang kepentingan mengharmoniskan kepelbagaian budaya rakyat di Malaysia. Secara tidak langsung, makalah ini turut memberi indikasi penting bahawa pemantapan atau pencerahan dasar-dasar kerajaan yang sedia ada, khususnya berkaitan aspek kebudayaan, pendidikan, dan sosialisasi masyarakat multi-etnik adalah sangat wajar diteruskan.

Secara keseluruhannya, dapatan kajian yang dipersembahkan lewat penulisan ini menunjukkan bahawa masyarakat kepulauan memahami serta menerima dengan baik dasar di Malaysia yang berkaitan kebudayaan kebangsaan yang telah diperkenalkan sejak 1971. Model Pola Pemikiran Budaya Masyarakat Kepulauan Malaysia yang diketengahkan dalam penulisan ini telah memerihalkan impak sosial masyarakat pelbagai kaum Malaysia berkaitan aspek jati diri dan

perpaduan. Aspek hubungan antara kefahaman dan keberkesanan dasar di Malaysia yang berkaitan kebudayaan kebangsaan telah menunjukkan nilai positif dan signifikan. Begitu juga aspek hubungan antara keberkesanan dan ekonomi, aspek hubungan antara keberkesanan dan jatidiri, aspek hubungan antara keberkesanan dan nilai moral, serta aspek hubungan antara keberkesanan dan perpaduan yang telah turut menunjukkan nilai positif dan signifikan.

Kajian ini membuktikan bahawa usaha membina sebuah 'kesatuan dari sejumlah kepelbagaian' menerusi dasar kebudayaan kebangsaan adalah amat menepati konsep negara Malaysia yang multi-etnik dan diyakini oleh pelbagai kaum dan generasi di negara ini. Tegasnya, semua pihak yang terlibat secara signifikan dalam pemodenan dan kemajuan negara harus meyakini akan usaha dan peranan masing-masing yang perlu dimainkan. Realiti ini adalah sangat diperlukan kerana peningkatan semangat perpaduan dan patriotisme dalam kalangan rakyat amatlah diperlukan ke arah pewujudan masyarakat Malaysia yang harmoni dan bersatu padu. Faktor keharmonian negara dan perpaduan antara kaum jelas sangat difahami dan didambakan

oleh setiap individu rakyat kerana dengan faktor inilah maka kita semua dapat memenuhi keperluan ekonomi, sosial dan peribadi dengan selesa dan aman. Kesepakatan rakyat yang berbilang kaum ini telah diterjemahkan menerusi penerimaan baik dasar berkaitan kebudayaan kebangsaan.

Kajian ini memberi implikasi penting terhadap kerangka teori kebudayaan kebangsaan yang pragmatik di Malaysia, khususnya melalui Dasar Kebudayaan Negara 2021 (DAKEN2021) serta penerapan agenda nasional berkaitan pemodenan, pendidikan, perpaduan dan kebudayaan. Kewujudan kepelbagaian budaya yang telah lama diamalkan oleh pelbagai etnik di Malaysia telah membentuk semangat yang harmoni antara sesama kaum di negara ini. Semua bangsa termasuk Melayu, Cina, dan India serta kaum lain dapat hidup secara aman dan damai tanpa persengketaan. Hal ini telah menunjukkan kesefahaman antara semua kaum di Malaysia terutamanya di pulau-pulau dalam konteks perkongsian budaya etnik. Aspek toleransi yang didokong oleh masyarakat pelbagai etnik ini telah mendorong wujudnya satu sistem pemikiran budaya fleksibel yang bersifat kebolehterimaan masyarakat pelbagai etnik ini dalam kehidupan terutamanya terhadap amalan sosial, ritual dan perayaan.

PENGHARGAAN

Penghargaan kepada Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia atas dana penyelidikan FRGS/1/2018/WABO4/UKM/02/2.

RUJUKAN

- Abd Aziz A'zmi, Farrah Wahida Mustafar, Aimi Khairunnisa Abdul Karim, & Nurliana Suhaini. 2017. Realiti kepelbagaian kaum ke arah perpaduan nasional pasca merdeka. *Malaysian Journal of Social Science*, 2, 1-24.
- Ahmad Jelani Halimi. 2008. *Sejarah Dan Tamadun Bangsa Melayu*. Kuala Lumpur: Utusan Publication & Distributors.
- Aziz Deraman. 1975. *Masyarakat dan Kebudayaan Malaysia: Suatu Pengenalan Latar belakang dan Sejarah Ringkas*. Kuala Lumpur: Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan Malaysia.
- Bagozzi, R.P., Yi, Y., & Nassen, K.D. 1998. Representation of measurement error in marketing variables: Review of approaches and extension to three-facet designs. *Journal of Econometrics* 89(1-2), 393-421.
- Buckingham, D. 2003. *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Cohen, J. 2013. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- DiGi. 2012. *Malaysia's Amazing Heritage: A Journey of Discovery*. Kuala Lumpur: DiGi Telecommunications Sdn Bhd.
- Fornell, C., & Larcker, D.F. 1981. Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research* 18: 382-388.
- Hair Jr, J.F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & Kuppelwieser, V. G. 2014. Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*.
- Hair, J. F., Money, A.H., Samouel, P., & Page, M. 2007. Research methods for business. *Education+ Training*.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. 2011. PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing theory and Practice* 19(2): 139-152.
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Babin, B.J., & Black, W.C. 2010. *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*. 7th edition. Pearson Education: Upper Saddle River.
- Halina Sendera Mohd. Yakin. 2017. Pengaruh budaya tradisi dan Islam dalam evolusi adat dan ritual kematian komuniti Bajau. *Akademika* 87(3): 31-46.
- Haviland, William A. 1990. *Culture Anthropology*. 6th edition. Florida, Harcourt Brace Jovanovich Publisher.
- Institut Wasatiyyah Malaysia. 2012. <http://iwm.jpm.gov.my/iwm/content/dasar-wasatiyyah-negara>
- Kementerian Komunikasi dan Multimedia Malaysia. 2017. <http://www.kkmm.gov.my/index.php?>
- Malhotra, N.K., & Dash, S. 2011. *Marketing Research An Applied Orientation*. London: Pearson Publishing.
- Maruwiah Ahmat. 2012. *Siri Budaya Warisan Malaysia*. Shah Alam: Get Smart Publication Sdn. Bhd.
- Mohd. Arof Ishak. 2009. *Tamadun Alam Melayu*. Kuala Lumpur: Persatuan Sejarah Malaysia.
- Mohd. Fauzi Yaacob. 2009. *Malaysia: Transformasi & Perubahan Sosial*. Shah Alam: Arah Publications.
- Mustaffa Omar & Ishak Yusof. 2006. Transisi demografi dan cabaran pembangunan lestari di Pulau Tuba, Langkawi. *Jurnal e-Bangi* 1(1): 1 - 22.
- Nitzl, C. 2010. Eine anwenderorientierte Einführung in die partial Least Square (PLS)-Methode (a user-oriented introduction to partial least squares (PLS) method). Available at SSRN 2097324.
- Norlida Hanim Mohd Salleh, Md Shafiin Shukor & Siti Hajar Mohd Idris. 2017. Impak pembangunan pelancongan ke atas persekitaran manusia dan fizikal komuniti Pulau Tioman. *Akademika* 87(3): Oktober 2017:47-60.
- Pue, Giok Hun & Kaur, Charanjit. 2014. Identiti etnik minoriti di Malaysia: Antara realiti sosial tafsiran autoriti dan tafsiran harian. *Akademika* 84 (1&2): 57-70.
- Rohana Yusof. 2010. *Asas Sains Sosial: Dari Perspektif Sosiologi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- Shaffer, L.N. 1995. *Maritime Southeast Asia to 1500*. New York: M.E Sharpe.
- Shahidi, A. H., Muhammad Syahmi Shabri, Rahim Aman, Rozmi Ismail & Ab. Samad Kechot. 2021. Kefahaman masyarakat kepulauan terhadap Dasar Kebudayaan Kebangsaan *GEOGRAFIA: Malaysian Journal of Society and Space*. 17 (2): 313-326.
- Siti Hajar Abu Bakar. 2002. *Pengantar dasar sosial Malaysia*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Smith, L. & Akagawa, N. 2009. *Intangible Heritage*. New York: Routledge
- UNESCO. 2003. <https://ich.unesco.org/en/1com>
- Watloly, A. H. 2012. Konsep diri masyarakat kepulauan. *Jurnal Filsafat* 22(2).
- Yahaya Ibrahim. 2007. Komuniti pulau dalam era pembangunan: Terpinggir atau meminggir?. *Akademika*. Vol. 70 (Januari): 57-76.
- Yahaya Ibrahim. 2001. Pembangunan pelancongan dan perubahan komuniti nelayan di Pulau Redang. *Akademika* 59 (Julai): 95-116.
- Yasmin Ahmad & Najeemah Mohd Yusof. 2016. Sensitiviti kepelbagaian budaya dalam kalangan guru pelbagai etnik di sekolah menengah kebangsaan di Malaysia. *Jurnal Pendidikan Malaysia* 41(1): 71-78.
- Yusof Ismail. 2008. *Dasar-dasar Utama Kerajaan Malaysia*. Kuala Lumpur: A.S Noordeen.
- Shahidi A.H.
Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan (*corresponding author*)
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: zedic@ukm.edu.my
- Rahim Aman
Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: tuntas@ukm.edu.my
- Rozmi Ismail
Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: rozmi@ukm.edu.my
- Muhamad Syahmi Shabri
Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: syahmishabri1991@gmail.com

Received: 15 May 2022

Accepted: 9 Ogos 2022